

Literatūros sociologija glūdi pačioje literatūroje*

Rimantas Kmita: Jau kurį laiką, skaitydamas mokslines publikacijas ir literatūros kūrinius, juntu, kad ore tvyro idėja ką nors daryti su literatūros sociologija, suaktyvinti šį tyrimų lauką, suteikti jam aiškesnes formas. Pokalbį galėtume pradėti klausimu, ar literatūros sociologija vis dar yra? Suklestėjusi XX a. 7–8-ajame dešimtmetyje, vėliau ji tarsi išsisklaidė po įvairias kitas disciplinas ar metodus. Kita vertus, tiek literatūros kritikoje (lietuvių taip pat), tiek universitetų programose vis pasirodo sąvokos *literatūros sociologija*, *literatūros socialumas*, *sociokritika*. Gal ji po truputį sugrįžta į apyvartą? Kaip mes ją suvokiame?

Viktorija Daujotytė: Kviesdamas į šį pokalbį, Rimantas davė labai rimtą, net pamatinį argumentą – meilę. Literatūros sociologija iš meilės. Vienu metu šį argumentą išgirdau iš Rimanto, Marijaus Šidlausko ir Sigito Gedos: „Aš ją mylėjau, gimtąją lietuvių literatūrą.“ Gedos energija, kuri pulsuoja jo dienoraščiuose, kartais lyg ir brutalus gyvenimo įsiveržimas, scenos, einančios pramaišui su giliu ir savitu įsigyvenimu į Antaną Strazdą, Kristijoną Donelaitį ar Žemaitę – tai yra vienas iš dabarties sociologinių kelių kurti socialinį zondą, gyvavaizdį, užčiuopti gyvenimo nervą. Gyvas nervas, apčiuoptas žodžiu, – gal tai ir yra sociologija. Marijaus nuolatinės pastangos įpūsti dvasią gęstančiai literatūros sociologijai man yra šios srities argumentas. Kai nėra kitų argumentų, jais tampa žmonės. Kai socialinio matmens imama pasigesti ne iš sociologijos (bendresne prasme), o iš estetinių prasmės pagavų, prasmės hermeneutikos – tuomet iš naujo užsimezga literatūros sociologijos intriga arba sociologinio mąstymo siužetas.

Anuo laiku literatūros sociologija buvo priešinama estetinėms literatūros prasmės paieškoms, buvo privalomoji ginkluotė, laikoma įvairiapusės gyvenimo tikrovės reprezentante, auklėtoja, literatūrai keliamų uždavinių retransliuotoja. Tai, kas buvo oficialu, visomis išgalėmis ją kėlė ir palaikė. Į ją ėjo mažiau literatūrai gabūs žmonės, neturėję geresnės estetiškos klausos arba norėję kurios nors naudos. Paskui ją vilkosi vulgariosios literatūros sociologijos šleifas.

* Publikuojama medžiaga iš 2009 01 28 Lietuvių literatūros ir tautosakos institute surengto pirmojo literatūros sociologijos seminaro.

Iš 6–7-ojo dešimtmečio būtų sunku rasti gyvesnių dalykų. Dabarties situaciją apibendrinčiau kaip literatūros sociologijos trūkumo atsiradimą iš estetikos, iš grožio prasmės, slapties, iš pačios literatūros. Ir ne kaip kokio priedėlio ar išorinio literatūrologijos instrumento, metodo (kas vėl mus ne kažin kur nuvestų), o iš pačios literatūros iškylančios galimybės. Sociologija slypi pačioje literatūroje, taip kaip literatūroje slypi gyvenimas, žmogus, kuris yra socialus, visi jo dariniai, prasitęsimai, įskaitant meną ir meilę. Tame *socialis* nėra jokios vienareikšmės priešpriešos, nes pačiame unikaliausiame individualume glūdi susiraizgiusios socialinės šaknys. Literatūros sociologijos galimybės yra didžiojoje akivaizdybėje, jų nereikia ieškoti. Pasakyčiau kaip Arvydas Šliogeris: problema yra tiksliai taško pasirinkimas, iš kur gali tai matyti, nes didžiausia akivaizdybė nėra savaime matoma. Problema – kaip apčiuopti, sutelkti literatūros sociologiją ne kaip atskirą, o kaip neatskiriamą literatūros dalį.

Prisimenu, kaip tais laikais buvo privalu programiškai rodyti dėmesį literatūros sociologijai, socialumui ir kaip buvau pasiryžusi surasti, koku būdu lyrika, būdama realistinė, dar gali būti sociali. Ir patyriau vieną pirmųjų savo atsitrengimų, kad tose galimybėse išėjimo nėra, atsitrengiau į sieną. Tačiau dabar manau, kad mano kelias buvo ne tas, arba per dideli buvo draudimai iš jo išeiti. Lyrika yra lygiai sociali, o kai kuriais atvejais jos socialumas gilesnis, skaudesnis, aštresnis, dramatiškesnis, tragiškesnis. Kažkada su Rimantu kalbėjomės apie šį dabar vykstantį seminarą, buvau ką tik pervertusi Niko Pirosmeni parodos Vilniaus paveikslų galerijoje katalogą ir sąmonėje sukosi Donaldo Kajoko ketureilis: „Mano sapno sode tyliai lyja / asiliukas slyva pirosmenis / vaiko žvilgsnis ir lauko lelijos / štai ir visas gyvenimo menas.“ Pridurtume – ir visa sociologija. Meditaciniame lyrikos judesyje slypi stiprus socialumo daigas. Socialus yra pats kūrėjo žvilgsnis. Jei tik žvilgsnio trajektorijoje atsiranda *kitas*, žvilgsnis yra socialus. Socialus Kajoko žvilgsnis ir socialus vardo patekimas į eilėrašį. Socialiai reikšmingas yra pats patekimo takas. Takas, kuris yra sukoncentruotas į vaiko žvilgsnį ir lauko lelijas. Užčiuopti vaiko žvilgsnio turinį – vadinasi, pamatyti gyvenimo turinį pačiame tiksliausiam veidrodyje (sociologijoje veidrodis nuolat sukasi – kaip metafora, simbolis, daiktas). Akimirka, kai gyvenimas yra tai, kaip jis atsispindi vaiko žvilgsnyje. Čia prisiminkime ir patį Pirosmeni – tai žvilgsnio, akių dailininkas. Lauko lelijos – pirmapradė gamta, didžioji traukiamybė, kurios buvo prikaustytas Geda. Gyvenimo menas, kuris rodosi sankirtoje to, kas savaime, gamtiška, ir to, kas priklauso žmogui, kultūrai. Bandydami aiškintis, kas yra šiame ketureilyje, aiškinamės ir socialinę meno prigimtį. Dalį, kuri yra

visose kitose dalyse. Iš paties kuriančio asmens socialumo ir iš kūrybinio veiksmo, neišvengiamai nukreipto į *kitą*. Žmonių santykiai, net patys intymiausi, turi neabejotiną socialinę branduolį, spalvą, atspalvį. O ką jau kalbėti apie socialinės aplinkos, socialinių situacijų, sociumo parametrus.

Literatūra, kultūra, menas, gyvenimas pulsuoja. Kai atsigręžiame į sociumą ir bandomė viską juo paaiškinti – žinome, kas yra socialinis determinizmas. Nusivylę, kad paaiškinimas, kurio laukėme, neatėjo, nusigręžiame: ne, žmogaus paslaptis slypi jame pačiame, giliai, neprieinamai. O iš viso to pulsacijoje lieka ne visai suvokta iliuzija, kad socialumas yra paviršinis, neturi gelmės ir slapties. Vėlgi prieiname paprastos minties, kad apskritai kultūra tik todėl ir yra, kad yra visuomenė. Kita vertus, kultūra, ypač gilieji sinergetiniai momentai yra visuomenę jungiantys, palaikantys. Jeigu klaustume, kur esame dabar, tai sakyčiau, kad kultūros ir meno judesiai yra labai chaotiški, nėra sinergetinės energijos ir veikimo, todėl ji nekonsoliduoja bendruomenės. Tikslingesni literatūros kritikos judesiai ir netgi dabartiniai mūsų bandymai mąstyti apie literatūros sociologiją galbūt galėtų padėti labiau susivokti ir meną kuriantiems – tokių dalykų yra buvę kultūros istorijoje. Literatūros sociologijos seminaras galėtų būti itin dėmesingas XX a. pradžios situacijai, tam raizginiui tendencijų, idėjų, minčių, prieštarų, priešpriešų ir sinergetinio ėjimo įsivaizduojamos, nujaučiamos, prognozuojamos tautos literatūros linkui (turiu galvoje Sofiją Kymantaitę-Čiurlionienę, Juozapą Albiną Herbačiauską ir kitus to laiko žmones).

Literatūros sociologijai iškyla problema, kad sociologija kaip mokslas yra labai panirusi į savo mokslinius diskursus, į savo atskirą kalbą ir gal net savaip tapusi tos kalbos įkaite. Literatūrai turbūt reikėtų bandyti daug ką redukuoti, suskliausti iš to, kas yra pasiekta šiuolaikinės teorinės sociologijos, bandyti daug ką perskaityti iš naujo, žiūrėti iš pačių pradžių, tikrintis iš literatūros klausos, pagal Husserlį – „Zu den Sachen selbst!“ („Prie pačių daiktų!“): prie tekstų, prie kūrinių, labiausiai tų, kurių išorinis sociologinis parametras visiškai nematomas. Tikiu, kad atidžiai skaitoma klasika gali suteikti daug impulsų literatūros sociologijai ir pati gali būti jos atšviežinta (kad galėtume iš naujo grįžti prie Vaižganto ar Žemaitės, kurios, atrodo, neįmanoma išsemti).

Marijus Šidlauskas: Profesorė pateikė įvadą į vertikaliąją literatūros sociologiją. Tačiau 2006 m. vasaros seminare „Literatūros salos“ esat pasakiusi kitokią frazę: „Marijaus vertikalioji sociologija eliminuoja literatūros sociologijos galimybę.“

Daujotytė: Turėjau galvoje įprastos literatūros sociologijos galimybę. Taip, kaip ją iki šiol suvokiame ir nerasdami kelio kur nors toliau eiti, sustojame.

Šidlauskas: *Vertikalioji sociologija* – gal ne visiems priimtinas terminas, jis itin metaforiškas. Gal pradžioje galėtų būti *vertikalusis socialumas*. Nors iš didžiausio sociologijos autoriteto Lietuvoje Algimanto Valantiejaus išgirdau, kad moksliniame diskurse egzistuoja sąvoka *lyrinė sociologija*.

Algimantas Valantiejus: Richardas Brownas 7-ajame dešimtmetyje pradėjo plėtoti nepanašią į pozityvizmą kryptį, kuri vadinosi *sociologijos poetika*. Lyrinė sociologija yra tarsi jos tėsa, kurią ėmė plėtoti Andrew Abbottas. Tiesa, nustebtumėt ten neradę poetinių tekstų, jų analizės; jis daugiau kalba apie epistemologiją, apie tai, kaip pažinti visiškai kitomis priemonėmis, kaip įtraukti poetinę, literatūrinę kalbą į tai, kas vadinama sociologiniu pažinimu.

Šidlauskas: Vertikalumas, pradmeniškumas, pirminės patirtys yra egzistencinės, etninės, bet taip pat ir socialinės; pakėlus į teorinį lygmenį, jos tampa sociologine medžiaga. Atjauta, rūpestis, egzistencinis liūdnumas yra to vertikalumo šerdis. Vidinė bendrystė, emocinis ryšys, kylantis ne iš kontrakto, o iš kontakto, priklauso vertikalumo paradigmai. Tokių ryšių mes labai pasigendame. Susvetimėjimas yra persimetęs ir į humanitariją, lituanistiką: kvaila konkurencija, akademistiniai marazmai, kurie gadina mums nervus ir kartais tylėti darosi jau nešvanku. Man pamatyti veidus, susitikti su žmogum, paklausti, kaip jis gyvena, jau yra socialinis aktas, ta pati vertikalioji sociologija. Juk mūsų „žiauriai“ trūksta. Kai užsipildo susvetimėjimo linmarkos, tada ir straipsniai rašosi geriau, ir kvailų ginčų mažiau, ir židiniai, kokie jie bebūtų – sociologiniai, fenomenologiniai ar kitokie – formuojasi.

Literatūros sociologija jau yra ir mūsų literatūrologijos prestižo reikalas. Empirinė medžiaga yra tokia provokuojanti, karšta ir gyva, kad prašyte prašo sociologinio žvilgsnio. Pavyzdžiui, masinės kultūros eksploatuojamos žymių žmonių mirtys – Jurgos Ivanauskaitės, Gintaro Beresnevičiaus, Sigito Gedos ir kt. Be rimtesnio sociologinio konteksto ir refleksijos tai tampa emociniu pasidalijimu, nuoskaudų perkėlinėjimu iš vieno į kitą ir toliau kartojasi. Reikia kalbėti ir apie mūsų gyvenimo socialinę kokybę, apie tai, kaip mes parengiame tokias situacijas. Juk mitologijos ir spekuliacijos yra parengtos, mūsų pačių provokuojamos.

Puikiai atsimenu, kaip po mano recenzijos Gedos *Babilono atstatymui* profesorė Daujotytė sakė, kad galėjau pašnekėti reikliau. Tikrai galėjau ir turėjau, būtų buvę sveikiau mums visiems. Antraip paskui galime tik šaukti, kad nematėme genijaus, nieko nedarėme, neįvertinome ir t.t. Turėtume sociologiškai patikrinti pačią genialumo sampratą ir daugybę kitų dalykų.

Peržiūrėjau diskusijas gimtojoje literatūros istorijoje ir moksle – ar nurodytumėt esminę diskusiją estetiniais klausimais? Gal tik Adomo Jakšto ir Vinco Mykolaičio-Putino. Visos kitos buvo ideologinės, psichologinės (nors jos, žinoma, labai įdomios). Pirmoji literatūrinė diskusija tarp Jurgio Zauerveino ir Jono Mačio-Kėkšto yra puikus diskusijos modelis, tačiau ji yra dėl literatūros paskirties: Zauerveinui literatūra yra amžinoji elastiškoji plunksna, o Kėkštui reikia šviesti liaudį ir rašyti taip, kad skaitytų visi, o ne tik elitinė publika.

Būtų įdomu ne tik ontologiškai gilintis į giluminę sociologiją, bet ir konkrečiai svarstyti ideologinius, politinius aspektus. 2008 m. Jurbarkė vykusiame tarptautiniame šiuolaikinės literatūros forumo „Šiaurės vasara“ kaip tik buvo aptarinėjamas literatūros ir ideologijos santykis. Laimantas Jonušys iki šiol yra šventai įsitikinęs, kad literatūra ir ideologija yra nesuderinamos (Rolandas Rastauskas jau nebėra taip šventai įsitikinęs). Tačiau intonacija, kuria jis tai teigia, yra aiškiai ideologiška. Jonušio pozicijos socialumas yra ne tiek tai, ką jis teigia, bet kaip teigia. Tai jo programa, tam tikra ideologinė, vertybinė laikysena. Taigi sociologiniam aspektui tikrai yra niša.

Valantiejus: Savo sociologijos magistrantus, doktorantus skatinu imtis muzikos, literatūros ir panašių sociologijų, tačiau jiems trūksta pamatinių tekstų. Išskyla apibrėžimo problema: kuo literatūros sociologija skiriasi nuo literatūros kritikos? Kuo skiriasi nuo literatūros mokslo? Ar tai tas pats pozityvizmas, ar vertinsime ją kitaip? Ar literatūros sociologija yra vienetas, ar savo struktūra skirtingų kryptių visuma? Labai pritarčiau siūlymui iš naujo peržiūrėti pačios literatūros sociologijos galimybes. Viena iš tokių galimybių – naujai permąstyti sociologijos ir estetikos santykį. Savo paskutinį straipsnį iš literatūros sociologijos parašiau apie Walterį Benjaminą kaip vieną iš galimybių kurti tokią literatūros sociologiją, kuri palankiai žiūri į kūrybinio teksto intarpus, leidžia atsipalaiduoti pačiam rašančiajam ir teigti estetinį požiūrį, o nebūtinai vulgarizuotą sociologinį.

Kaip atsitiko, kad literatūros sociologija, kaip viena iš daugelio sociologijos sričių, neišsaugojo savo identiteto, sužibėjo 7–8-ajame dešimtmetyje, o paskui

lyg ir buvo užmiršta, ir dabar tarsi nežinome, ar tai kritinė mokykla, ar reikia kreipti dėmesį į prancūzus, kurie buvo pabrėžtinai marksistai, ar reikia ieškoti meniškesnių sociologijos galimybių? Kaip mes darysim, kokias formas sukursim, taip literatūros sociologija ir atrodys, turėtume būti už tai atsakingi. Man atrodo, kad literatūros sociologija neišsilaikė dėl to, kad ji nuo pat pradžios pakrypo pernelyg pabrėžtino socialumo linkme. Be abejo, viskas – ar tai būtų poezija, romanas, muzika, kinas – yra susiję su socialine aplinka, tačiau jeigu struktūriškai neapibrėžiame, kyla savotiška infliacija ir viskas tampa socialu. Tuomet atsiranda noras pabrėžti, kad kiekvienas kūrinys yra „kažko“ nulemtas, neišvengiamai ieškome priežasties-padarinio ryšių. Turėtume ieškoti įvairesnių pažinimo būdų, skirtingų literatūros sociologijos formų ir, kiek sugebėdami, suteikti pamatinius tekstus tam tikroms kryptims, kartu galbūt interpretuodami klasikinius tekstus, ypač kreipdami dėmesį į įvairius lietuvių literatūros laikotarpius.

Dalia Satkauskytė: Literatūros sociologijos tapatybės problema susijusi su apskritai literatūros mokslo tapatybės problema – mes visi iš visur skolinamės. Pritariu Terry Eagletono teiginiui, kad literatūrologija be klasikinės poetikos ir retorikos sunkiai gali rasti savų metodų, visi naujieji metodai yra pasiskolinti iš sociologijos, lingvistikos ir t.t. Gal nereikia pernelyg susikoncentruoti ties tapatybės ieškojimu. Sociologinį matmenį literatūros analizėje matau išskaidytą daugelyje dalykų – naujajame istorizme, antropologijoje. Kitaip mes labai susiauriname sociologiją.

Nuolat jaučiam determinizmo baimę. Ir Pierre'o Bourdieu literatūros analizėje, reikia pripažinti, determinizmo yra pakankamai daug. Nepaisant Bourdieu populiarumo, jo idėjų pritaikymas literatūros moksle yra ribotas, labiau tinka tik tam tikroms sritims. Gerokai vaisingesni atrodo du keliai. Vienas jų – bendradarbiauti su sociologais, tyrinėti tai, ko jie imasi, pavyzdžiui, kaip Georgas Simmelis nagrinėjo meilę ir pinigų. Nežinau, kaip išvengti iliustratyvumo, tiesmuko priežasties-pasekmės ryšio, tačiau literatai su savo priemonėmis, mokėjimu analizuoti tekstą tikrai pajėgtų bendradarbiauti. Pavyzdys gali būti prancūzų sociologijos profesorius Jeanas-Didier Urbainas, tyrinėjantis keliones – analizuodamas kad ir kelionių skundus, jis taip pat įtraukia Jules'io Verne'o ir kitų kūrybą. Tokie tyrimai vaisingi, nes išryškina tam tikras istoriškai kintančias bei dabartines asmenybės sampratas, vertybines sampratas.

Kitas dalykas, dėl kurio literatūros sociologija tampa itin aktuali, yra nepaprastai dinamiška mūsų gyvenama epocha. Ne tik rašytojų literatūrinis gyveni-

mas, bet ir pati literatūra. Patys tekstai siūlo sociologinę perspektyvą, pavyzdžiui, masinė literatūra su savo pasiūla ir „meniniu pasauliu“. Čia matau netgi labai svarbią misiją, kad mes, literatai, neužsidarytume ir nekalbėtume vien apie poetiką. Retorikos, poetikos, net ir techninių dalykų analizė gali būti labai vaisinga ir sėkmingai derėti su dabartinės situacijos analize. Pavyzdžiui, nuolat susiduriu su tuo, kaip jaunimas sunkiai skaito mūsų ankstesnę literatūrą, jos nesupranta. Naivu galvoti, kad priversim juos pajusti ir autentiškai išgyventi Žemaitę. Tačiau galim padėti atpažinti epochą, suprasti, kaip susiformavom (literatūra visada siūlo tam tikros epochos ir žmogaus joje sampratą). Taigi literatūros sociologijos požiūriu esu optimistė, čia yra kas veikti ir tai yra labai prasminga.

Šidlauskas: Palaikyčiau Dalią, kad mums turėtų būti svarbus ir pragmatinis aspektas. Ypač švietimo reikalai, apie kuriuos nemažai rašė ir Bourdieu. Kaip sudominti Žemaitę, jau nekalbant apie Lazdynų Pelėdą ar Julijoną Lindę-Dobilą. Universitetui šiandien priversti priimti ir beraščius žmones (antraip mes su jumis turėtume išsivaikščioti), tokius ir išleisdžia. Esame sistemos įkaitai. Indai nebesusiliečia, kalbėdami apie aukštas materijas nebejauciame, kur rieda civilizacijos vežimėlis.

Valantiejus: Nemanyčiau, kad visiškai esame sistemos įkaitai. Kai ką galime ir mes, kiek padarysim, tiek ir bus padaryta. Pavyzdžiui, mūsų sociologijos studentų niekas neprašo rašyti gražia kalba, dar daugiau – kalba ir mintis yra atskiriami, svarbiausia laikoma „mintis“. Jei reikalautume, sistemą pagerintume.

Jūratė Sprindytė: Klausydama diskusijos suklusau, ar vis dėlto visiškai nepaliesim horizontaliosios sociologijos palikimo. Jį irgi reikėtų apmąstyti. Nemanau, kad sovietmetis taip sukompromitavo literatūros sociologiją, kad būtų užmušęs bet kokią interesą jai. Sovietmečiu socialumui skirtas hipertrofuotas dėmesys tariamai pavirto to dėmesio stoka šiandien. Atvirkščiai, sociologinė dimensija ateityje turi šansų tiesiog suklestėti, nes tekstinius literatūros tyrimų metodus dabar yra nukonkuravę kontekstiniai.

Loreta Jakonytė: Galvojant, kas galėtų sudaryti mūsų literatūros sociologijos domės lauką, pravartu prisiminti šios srities mokslininkės Wendy Griswold prieš porą dešimtmečių nubrėžtą metaforišką paralelę tarp literatūros sociologijos ir Hanso Christiano Anderseno pasakos „Sniego karalienė“. Šiandien jau minėtą veidrodį

literatūros sociologai senokai sudaužė, t.y. atsisakė koncepcijų apie tiesioginį atspindį tarp tikrovės ir kūrinio, tačiau tas stereotipas įsivaizduojant literatūros sociologijos sritį, nepaisant jos vidinio atsinaujinimo, tebėra labai gyvybingas. Griswold priminė, kad Anderseno pasakos veidrodys ne tiksliai atspindi vaizdą, o jį savaip iškreipia. Taip ir literatūrą reikėtų laikyti ne atspindinčiu, o perkuriančiu, interpretuojančiu veidrodžiu. Neužmirštinas ir veidrodžio rėmas – literatūroje veikiančių institucijų tinklas, visa, kas Jūratės Sprindytės žodžiais sudarytų „horizontalųjį“ socialumą. Tyrimo objektams priklausytų ir tie velniukai, kurie neša veidrodį, t.y. įvairiausi literatūros lauko dalyviai, pagal savo supratimą ir interesus steigiantys bei palaikantys tam tikras literatūros sampratas, kuriantys kanoną ir pan. Taigi literatūros sociologija turėtų kompleksiskai domėtis literatūra.

Pokalbyje nesyk linksniuotas XX a. 7–8-asis dešimtmetis kaip ypatingas literatūros sociologijos pakilimo metas, tačiau gal nereikėtų jo pernelyg sureikšminti ir jausti netikrumą šiandien. Disciplinos istorija nusidriektų bent pusantro šimto metų, o tie du dešimtmečiai, pripažįstant jų indėlį į teorinį atsinaujinimą, pabrėžiant atsiradusių Bourdieu idėjų svarbą ar teksto sociologijos išplėtimą, taip ryškiai išsiskiria ir dėl išaugusio tyrimų kiekio. Tai buvo tariamo aiškumo laikas, kuomet daugybė literatūros sociologijos darbininkų pasitikėjo statistiniais skaičiavimais, veikiami akademinio šviežumo jausmo kalkuliavo pačius įvairiausius literatūros lauko dėmenis, nedažnai leisdami į sudėtingesnes interpretacijas ir kūrinius paprastai palikdami literatūros kritikams. Tas etapas subrandino ne tik šiandien rezultatyviai pritaikomas teorijas, bet ir išaknijo prastą literatūros sociologijos kaip perdėtai empirinės srities įvaizdį. Literatūros sociologijos metodinė ir institucinė tapatybė iš tiesų miglota, ji gali būti įdomi kaip nagrinėtina problema, tačiau neturėtume jos dramatiškai išgyventi kaip profesinės krizės. Kaip jau sakė profesorius Valantiejus, ji bus tokia, kokią patys kursime. Tyrimų sričių pavadinimai taip pat istoriškai kinta, modifikuojant analizės objektus randasi naujos sąvokos, ir ne taip svarbu, ar konkretūs žmonės nori vadintis literatūros sociologais (nors taip tebeįvardijami centrai nūdien sėkmingai dirba, pavyzdžiui, Literatūros sociologijos institutas Uppsalos universitete Švedijoje), svarbiau, kad juos sieja noras aiškintis kultūros socialumą ir pamatinis tikėjimas, jog literatūra yra iš esmės sociali ar bent glaudžiai susijusi su socialine aplinka. Gaivinti ar plėtoti šią sritį Lietuvoje verta pirmiausia todėl, kad tai, kas vadinama (tegu aptakiai) literatūros sociologija, siūlo labai turtingą intriguojančių analizės aspektų paletę, kuri papildo kitas literatūrologines prieigas.

Šidlauskas: O kaip dėl terminų *literatūros sociologija* ir *sociokritika*? Koks jų santykis?

Jakonytė: Sąvoka *literatūros sociologija* yra talpesnė, todėl kiek parankesnė. *Sociokritiką* vis dėlto laikyčiau istoriniu dariniu ir siečiau su 7-ojo dešimtmečio prancūzų mokykla.

Valantiejus: Vartojama įvairiausių terminų, pavyzdžiui, *sociologija*, *socialinė mintis*, *socialinė teorija*, *sociologijos teorija*, *socialinė filosofija* ir t.t. Gausa gali greitai privesti prie infliacijos. Į terminus siūlyčiau žiūrėti paprasčiau: jei yra nusistovėjusios, aiškiai artikuliuotos kryptys ir pavadinimai, tokios kaip *sociologija*, tai reikėtų teikti jai pirmenybę, o *sociokritiką* sieti su kultūrinėje spaudoje pasirodančiais tekstais (be *kritikos* negalima nei sociologija, nei literatūros analizė, nei socialinė mintis ir pan.).

Daujotytė: Reikėtų ramiau žiūrėti ir į tą tapatybę. Ji tikrai yra, ją garantuoja literatūra. Joks istorikas, filosofas, antropologas ar kitas negali literatūros analizuoti, vertinti ir skleisti taip, kaip tai daro literatas. Kai istorikai įsiveda literatūros tekstus, iš jų sugeba pasiimti tik vieną kitą menką faktelį, o visuma lieka nepaliesta. Literatūros sociologijos tapatybė kyla iš literatūros. Kaip sako Dalia, patys tekstai siūlo kryptį, kuria einame. Siūlo net tie gyvenimiškieji tekstai.

Valantiejus: Priėmus Jūsų nuostatą lieka dar sudėtingesnis klausimas – kaip tai padaryti? Galvoje reikėtų turėti santykio schemą: rašytojas, kūrinys ir skaitytojas. Kurlink eisime, kokio ryšio tarp šių trijų dėmenų ieškosime? Jeigu neišleisime iš akių abipusio santykio, tai iš mūsų matymo lauko turėtų iškristi net ir pozityvistinė sociologija. Pasitelkus sociologus, kurie išmano kiekybinius, kokybinius metodus, galima sėkmingai plėtoti ir skaitytoją nukreiptus tyrimus. Taip pat būtų galima daugiau dėmesio skirti kūrėjams, pavyzdžiui, apklausti, ką jie mano apie literatūrą ir pan.

Šidlauskas: Galėtume svarstyti galimybę kalbėtis apie literatūrą su sociologu, apie sociologiją – su literatu. Užsienio universitetuose tai praktikuojama. Istoriškus pamokytume skaityti tekstus, o jie mus – žiūrėti į literatūrą istoriškai.

Valantiejus: Prisimenu skaitytą pokalbį tarp Güntherio Grasso ir Bourdieu. Kai pastarasis atvažiavo į Vokietiją, Grassas pasakė, jog jo šalyje neįprasta, kad

kalbėtusi sociologas, filosofas ir literatas. Jie sėdi skirtingose pusėse ir šaltai žvalgosi vienas kitam į nugaras. Reikia laužyti ledus.

Daujotytė: Visiškai pritariu, kad turime dirbti kartu, tačiau turi veikti ir savo srities saugojimo instinktas. Vis tiek manau, kad literatūros sociologija turi aiškiai tikėti turinti savo žemę, kurioje ji yra pati saugiausia, nepajudinama, neišjudinama. Ji tik išeina į kitur, bet visada sugrįžta. Turime jausti ir pavojų – dabar kūriniai išnešiojami vienur, kitur, tik pacituojami, jais pasinaudojama.

Mindaugas Kvietkauskas: Labai svarbi užduotis yra pasižiūrėti į savo literatūros sociologijos tradiciją, kaip ji radosi nuo XIX a. pabaigos, kodėl kai kurie žmonės aiškiai patikėjo šia perspektyva. Tai buvo susiję su jų socialine patirtimi, o ne šiaip schemas. Marksas nebuvo schema, jis buvo tikėjimas. Kaip tas tikėjimas atsirado? Czesławas Miłoszas savo *Pavergtam prote* atskleidžia Rytų europiečio marksizmo fenomeną: tai nėra tik prievarta, tai labai komplikauta. Psichologinė būklė, prieštaros Vakarų kultūrai būklė, savo socialinės patirties konglomeratas, kurį sunku išpinti ir paaiškinti.

Kmita: Iš tiesų kalbėti apie literatūros sociologiją paprastai pradedam nuo XIX amžiaus, ji yra modernus mokslas. Tačiau turint galvoje gilųjį, vidinį literatūros socialumą, reikėtų kalbėti jau ne apie literatūros sociologijos tradiciją, bet apie literatūros socialumo istoriją. Pavyzdžiui, būtų galima pradėti kad ir nuo Done-laičio socialumo arba net Platono, norėjusio iš valstybės išvaryti poetus. Klausčiau Brigitos Speičytės, kada XIX a. atsiranda literatūros ir visuomenės santykių akivaizdesnė išraiška? Kada tai tampa problema?

Brigita Speičytė: Bendrąja prasme, t.y. sutariant, kad kiekvienas kūrinys turi tą sudužusio veidrodžio krislą, apie socialumą galima kalbėti gerokai anksčiau. Programinis romantizmo tekstas Lietuvoje taip pat prasideda labai socialiai, tiesioginiu dialogu: „Klausyk, mergaite.“ Tačiau iš literatūros kritikų, kurie labai aiškiai pradeda vartoti literatūros sociologijai (pagal šiandienos supratimą) artimas sąvokas, yra Mykolas Biržiška. Į literatūros sociologiją jį vedė gili meilė žemaičiams ir Adomui Mickevičiui, o tai savo ruožtu išvedė į literatūros istoriją. Biržiška to ėmėsi programiškai, turbūt manydamas, kad nėra kito būdo besikeičiančioje lietuvių tautinėje sąmonėje išsaugoti kitonišką patirtį kaip tik akcen-

tuojant socialinę literatūros prigimtį, socialinį paveldą (bajoriškumą). Žinoma, daug lėmė ir asmeninė patirtis. Biržiška pats stebisi, kaip nuvažiuavęs į Vavelį rauda prie Mickevičiaus kapo ir stebisi: aš, respublikonas, raudu prie karalių kapų, aš, lietuvis, – prie Mickevičiaus kapo, bet štai, vilnieti, kur mes susitikome. Taip tarsį pats atranda ryšio galimybę.

Valantiejus: Literatūros sociologija galėtų tapti ta sritimi, kuri jungia pačios sociologijos atsinaujinimo galimybę. Anksčiau vadovėlinė sociologija paprastai pradėdavo nuo Auguste'o Comte'o – XIX a. vidurys, pozityvizmas ir t.t. Dabar ji perrašoma iš naujo: atrandamos moterys, nauji tekstai ir pan. Tokią galimybę turime: sugrįžti į sociologiją ten, kur ji yra labiausiai literatūriška, atrasti tekstus, kuriuose vertinama ir mintis, ir kalba. Tai būtų viltingas ir sociologijos, ir literatūros sociologijos atradimas.